

Cultuur kan bruggen slaan

George Lawson Het Europese cultuurbeleid kan krachtiger bijdragen aan de noodzakelijke culturele dimensie van Europa. Het moet meer strategie, vorm en inhoud krijgen en vooral gericht zijn op de culturele dialoog met de rest van de wereld. Cultuur moet bruggen slaan vanuit gezamenlijke Europese waarden.

Cultuur speelt in de Europese Unie een relatief bescheiden rol. Het is een van de weinige gebieden waar de Europese Commissie niet bevoegd is, zoals dat bijvoorbeeld wel het geval is op het gebied van de landbouw, de gemeenschappelijke markt of het Europees burgerschap. Dat is het gevolg van het zogeheten subsidiariteitsbeginsel dat voor Europese bevoegdheden wordt gehanteerd en dat bepaalt dat hetgeen op nationaal niveau kan gebeuren, niet op Europees niveau geregeld mag worden. Cultuurbeleid is kennelijk iets waarvan we vinden dat dat heel goed op nationaal niveau kan plaatsvinden. Sterker nog: *moet* plaatsvinden.

Althans dat vond men destijds, toen de Europese samenwerking op gang kwam. Men vreesde toen dat de Europese burgers Europa zouden ervaren als een bedreiging van de nationale identiteit, en dat ze zich af zouden keren van de eenwording van Europa wanneer

er ook maar in de verste verte zoiets als een gemeenschappelijke Europese identiteit zou worden nagestreefd.

Dat alles maakt dat in de Europese politiek de cultuur van Europa tot dusverre vooral beschouwd werd als een optelsom van de culturen van de lidstaten: het Europa van de culturele verscheidenheid. In dat licht is het begrijpelijk dat het overkoepelende cultuurbeleid van de EU slechts mag fungeren als een aanvulling op het beleid van de afzonderlijke lidstaten. Dat is een uiterst smalle richel gebleken.

Maar er lijkt een kentering op komst. Tijdens en na de laatste uitbreiding van Europa en het daaropvolgende debat over de Europese grondwet zijn er steeds meer geluiden te horen die de wijsheid van deze strategie achteraf betwijfelen. In ons intussen 'Europa-kritische' land hebben we daar niet zo'n antenne voor, maar het echec van de Europese grondwet heeft het merendeel

van de lidstaten ten diepste geschokt. We hebben in Nederland vrees ik geen idee wat we hebben aangericht en wat dat betekent voor onze reputatie en soortelijk gewicht. Maar het is ook weer niet zo dat de schuld uitsluitend bij ons wordt gezocht.

Want in een breder verband brengen steeds meer politici het mislukken van de grondwet in verband met een gebrek aan intellectuele en culturele verbondenheid; men komt meer en meer tot de conclusie dat de verdere eenwording juist wordt belemmerd door het feit dat er destijds geen aandacht is besteed aan een gemeenschappelijke culturele dimensie. Sterker nog: dat zonder die culturele dimensie zelfs de huidige Europese Unie op den duur geen stand houdt. Voorstanders van een sterker Europa pleiten daarom voor een grotere rol van Europa in de cultuur. Of dat inderdaad moet en of dat vervolgens betekent dat de Europese Commissie daadwerkelijk meer over de cultuur te zeggen moet krijgen, valt te bezien. Vanuit Nederland zal daar in ieder geval niet onmiddellijk veel steun voor zijn. Maar er zijn ook voor het terughoudende Nederland – zoals hierna zal blijken – best overtuigende redenen om wat minder benauid aan te kijken tegen de ambitie om – desnoods vanuit de lidstaten gezamenlijk – de culturele dimensie van Europa zichtbaar te maken en verder te versterken. Maar voor ik daartoe kom eerst nog enige observaties over het huidige Europese cultuurbeleid.

Conceptuele spagaat

Het is na het voorgaande niet verwonderlijk dat de eerste opvallende observatie is dat het huidige Europese cultuurbeleid alle tekenen vertoont van een soort conceptuele spagaat. Aan de ene kant is daar het onwrikbare uitgangspunt dat het beleid gericht moet zijn op het behoud en de versterking van de identiteit van de lidstaten; aan de andere kant beoogt het door stimulering van onderlinge samenwerking toch ook een vorm van culturele samenhang op Europees niveau te stimuleren. De onderlinge culturele dialoog van lidstaten is als het om cultuur gaat een niet onbelangrijk onderdeel van de huidige eurocommissaris Ján Figel en zijn ambtenaren van het directoraat-generaal Onderwijs en Cultuur. Die worden daarbij overigens scherp in de gaten gehouden door de lidstaten om te voorkomen dat de Commissie haar bevoegdheden te buiten gaat.

Je vraagt je af hoe de Commissie dat zou moeten klaarspelen, want de tweede observatie is dat het budget voor cultuur dat op Europees niveau beschikbaar is, nogal bescheiden is. Met de 50 à

Conferentie

Diversity Makes the Difference

Op 9 maart vond op initiatief van de SICA, het Goetheinstituut, Eunic (samenwerkende cultuurinstituten in Amsterdam) en de ECF een grote conferentie plaats in het Vredespaleis in Den Haag over de rol van Europa in de wereld en de rol van cultuur in Europa. Een poging om nationale en Europese beleidsmakers, cultuurprofessionals, diplomaten, nationale en Europese politici bij de toekomstagenda van de Europese cultuur te betrekken. De conferentie vond plaats onder auspiciën van het Duitse EU-voorzitterschap en kan een eerste stap zijn naar een Europees cultuurbeleid dat niet langer de interne dialoog tot uitgangspunt neemt, maar de dialoog tussen Europa en de rest van de wereld.

60 miljoen euro per jaar die Europa voor de periode 2007–2013 voor culturele programma's op het eerste oog beschikbaar heeft, zou de gemeente Arnhem ongetwijfeld goed uit de voeten kunnen, maar dit bedrag kan in het licht van 456 miljoen Europese burgers toch onmogelijk als een serieuze bedreiging worden gezien van de culturen van de lidstaten.

Eerlijkheidshalve moet daaraan worden toegevoegd dat uit anderen hoofde dan het Europese cultuurbeleid, bijvoorbeeld via de zogeheten structuurfondsen, nog best wat geld met een culturele bestemming naar de lidstaten vloeit. Zie hiervoor het artikel in deze *Boekman* van Yvette Gieles. Maar zoals uit dit artikel blijkt, zijn deze investeringen eerder te beschouwen als een vorm van toevallige culturele 'bijvangst' dan als doelgerichte investeringen in de culturele dimensie van Europa.

Een derde observatie is dat de discussies over het Europese cultuurbeleid zich doorgaans in een kleine kring van doorgewinterde Europese cultuurprofessionals afspelen. De in Nederland gevestigde European Cultural Foundation (ECF) en de laatste tijd ook de Stichting Internationale Culturele Activiteiten (SICA) slagen er weliswaar in toenemende mate in om de kring van betrokkenen groter te maken, maar voor de pragmatisch ingestelde Nederlander is Europese cultuurpolitiek al snel te bureaucratisch, te politiekkerig en te abstract.

Er wordt overigens door Nederlandse cultuurprofessionals wel erg snel en routineus geklaagd over de bureaucratiesering en wijze van beoordeling. Dat is een beetje onzin. De beoordeling is verrassend objectief wanneer je die vergelijkt met de veel vagere intersubjectieve beoordelingspraktijk bij ons. In Europa wordt gewoon gewerkt met duidelijke criteria en met het toekennen en optellen van punten. Geen polderachtige onderonsjes waarin deals worden gemaakt, of het gevaar dat

degene die zijn standpunt met de grootste mond verdedigt overmatig veel invloed heeft. De financiële verantwoording is stevig, omdat met zoveel landen en zoveel politieke culturen de angst voor fraude binnen de EU groot is. In het verleden is men opgeschrikt door het ene na het andere fraudeschandaal rond ten onrechte besteed geld (zoals bij ons de werkloosheidsgelden uit de zogeheten structuurfondsen). Vanuit Brussel is het vaak moeilijk te controleren hoe de besteding op nationaal niveau verloopt en wat er op nationaal niveau precies mee gebeurt.

We zouden er goed aan doen iets van Brussel te leren en de dingen een beetje ordentelijk te regelen, zo blijkt elke keer weer uit onderzoeken van onze eigen Rekenkamer die aantonen dat we soms tamelijk nonchalant zijn in het naleven van regels, in plaats van zo reflexmatig op de bureaucratie van Europa af te geven. Europese ambtenaren zijn in professioneel opzicht van topkwaliteit, evenals het hele circuit dat de lidstaten vertegenwoordigt, inclusief onze eigen Permanente Vertegenwoordiging in Brussel. De technische kwaliteit van de programma's is op zich hoog, daar ligt het niet aan. Het zijn vooral de zin en betekenis van deze programma's waarop het nodige valt af te dingen.

Geen aantasting autonomie

De belangrijkste basis voor het Europese cultuurbeleid vormt artikel 151 in het EG-verdrag dat de grondslag vormt van het huidige Europa. Dat is een artikel waar Nederland best trots op mag zijn: onze minister Hedy d'Ancona heeft er destijds in Maastricht voor gezorgd dat dit artikel in het verdrag kwam. De belangrijkste reden om dit artikel op te nemen was de vrees dat met het opruimen van nationale beschermingsconstructies die een vrije gemeenschappelijke Europese markt in de weg staan ook het recht van lidstaten om de eigen

cultuur via subsidies te ondersteunen een keer zou sneuvelen.

Maar belangrijk was ook om de meer sluipende, indirecte en meestal wat verborgen aantastingen van de culturele autonomie zoveel mogelijk tegen te gaan. Op basis van lid 4 van dit artikel moet de Europese Commissie sinds Maastricht bij alles wat ze doet rekening houden met de culturele aspecten, vooral met het oog op de eerbiediging van de culturele verscheidenheid. Of deze juridische beschermingsmuur stevig genoeg is om aanvallen van buiten zoals van de Wereldhandelsorganisatie (WTO) te pareren, wordt door juristen overigens betwijfeld. Discussies in het kader van de WTO en GATS (General Agreement on Trade in Services) raken regelmatig aan de vraag in hoeverre overig EU-recht en -beleid het nationale cultuurbeleid mogen overschaduwen. Bijvoorbeeld naar aanleiding van de vraag of de handel in audiovisuele diensten geliberaliseerd moet worden. Voor het overige verschaft het artikel de basis voor een Europees cultuurbeleid dat, zoals al eerder gezegd, hoofdzakelijk gericht is op het aanmoedigen van samenwerking tussen de lidstaten. De belangrijkste concretise-

ring daarvan is het nieuwe culturele subsidieprogramma 'Cultuur', dat loopt van 2007 tot en met 2013. Kort samengevat worden daaruit transnationale artistieke samenwerkingsprojecten van Europese kunst- en cultuurinstellingen gefinancierd.

Minder bekend is dat er in de audiovisuele sector een apart programma is met een apart budget. Dat mediaprogramma is niet gebaseerd op artikel 151, maar kent zijn rechtsgrondslag

Voor de pragmatische Nederlander is Europese cultuurpolitiek al snel te abstract

in de industriepolitiek en is dus eigenlijk een 'puur' economisch programma. Daarnaast ligt er een taak van Europa op het gebied van de instandhouding en bescherming van gemeenschappelijk cultureel erfgoed, die zich hoofdzakelijk in Europese regelgeving materialiseert.

Tot slot – en dat is nog minder bekend – verschaft artikel 151 nog wat extra politieke ruimte door onder andere 'de verbreiding van de cultuur' als mogelijke aanvullende taak van Europa te noemen. Ik zeg nadrukkelijk 'politieke ruimte' omdat Europese juristen al snel zullen vinden dat die ruimte formeel eigenlijk maar zeer beperkt is en zeker niet de mogelijkheid biedt voor een eigenstandige bevoegdheid van Europa. Toch: wanneer de politieke wil aanwezig is, valt best vol te houden dat die ruimte mogelijkheden biedt voor acties en initiatieven die gericht zijn op samenwerkingsverbanden van lidstaten, zeker wanneer die in verband zou worden gebracht

met lid 3, waarin de Gemeenschap en lidstaten worden opgeroepen om de samenwerking met zogenaamde derde landen te bevorderen. En het zijn precies deze ruimte en zelfs de oproep tot samenwerking die in de toekomst benut zouden moeten worden voor verbetering van de culturele dimensie van Europa.

Het besef Europeaan te zijn

Men is zich van zijn Europese identiteit het scherpst bewust als men buiten Europa vertoeft. Binnen landen speelt de stedelijke of regionale identiteit vaak een belangrijke rol en binnen Europa ervaart men de nationale verschillen weer wat meer. In Nederland ben je Rotterdammer, Amsterdammer of Groninger. Maar in een ander land is er vaak het soms schokkende, maar ook onomkoombare besef zoiets als een Nederlander te zijn. In Amerika of China voelen Nederlanders, Fransen of Duitsers zich al snel als Europeanen met elkaar verwant. Europese cultuur en Europese culturele identiteit zijn daar geen politieke fictie, maar tastbare realiteit.

We blijken in de praktijk dus zonder probleem over meerdere culturele identiteiten te beschikken. Het is dus niet erg goed navolgbaar waarom de vorming van bijvoorbeeld een Europese culturele identiteit ten koste zou moeten gaan van de nationale culturele identiteit. Nog even los van de vraag of het verstandig en zinvol is op zulke vloeiende en ongrijpbare begrippen dergelijke stellige en eenduidige beweringen los te laten.

Het is zeer de vraag of de huidige praktijk van het Europese cultuurbeleid, waarin het accent zo exclusief ligt op onderlinge culturele samenwerking, waarin sprake is van verwaarloosbare budgetten en waar zo weinig Europese burgers actief bij betrokken zijn, wel een krachtig genoeg instrument vormt om de culturele dimensie van Europa zichtbaar te maken en verder te versterken. En of er niet

meer ruimte moet worden gegeven of genomen voor een beleid dat meer strategie, inhoud en focus heeft dan de huidige potjes met geld voor Europese samenwerkingsprojecten.

Vanuit de gedachte dat niets sterker bijdraagt aan de zichtbaarheid en versterking van de culturele dimensie van Europa dan culturele uitwisseling met landen buiten Europa zou in de eerste plaats gedacht kunnen worden aan een strategisch programma dat hierop is gericht. Dat klopt ook met de gedachte dat Europa vooral dat zou moeten doen wat alleen Europa goed kan. We zouden het normaal gesproken betitelen als een ambitieus en samenhangend internationaal cultuurbeleid. Maar dat doen we niet. Dat doen we niet omdat dat voorlopig alleen maar discussies zou geven over bevoegdheden en competenties, en dat is niet wat we willen.

We noemen het daarom geheel in lijn met artikel 151 een programma ter verbreiding van de Europese cultuur en samenwerking met derde landen. Bijvoorbeeld met 'de nieuwe burens' langs de Europese oostgrens. Dan gaat het vooral om die landen waarvoor geen realistisch perspectief op toetreding bestaat en die vrezen door de nieuwe EU-grenzen geïsoleerd te raken. Bijvoorbeeld de landen op de westelijke Balkan of de Oekraïne, dat deels op het Westen en deels op het Oosten is georiënteerd. Europa en de lidstaten werken in het kader van een speciaal *European Neighbourhood and Partnership Instrument* vanaf 2007 al samen met deze nieuwe burens op sociaaleconomisch, politiek en veiligheidsterrein, onder meer met het doel te zorgen voor een stabiele en veilige omgeving. Aan dit programma is ook een culturele component toegevoegd waarin de culturele samenwerking van lidstaten met deze landen kan worden gestimuleerd.

Een dergelijk 'derde landen'-speerpunt zou ook in nog wat breder verband interessant zijn. Niet door overal Europese instituten neer te

zetten, maar wel door samenwerkingsprogramma's te ontwikkelen in relatie tot Afrika, China, Zuid-Amerika, mediterrane landen en het Midden-Oosten. Daarbij moet het er niet om gaan Europa te promoten, maar om te stimuleren dat culturele instellingen uit de lidstaten gezamenlijk het initiatief nemen tot artistieke projecten in deze landen. En dan hebben we het natuurlijk niet over de gebruikelijke Europese filmweek in Peking. In de marge van de samenwerkingsovereenkomsten met uiteenlopende regio's is sporadisch een voorziening voor culturele uitwisseling opgenomen, maar de resultaten hiervan worden zelden zichtbaar buiten de kring van direct betrokken instellingen. Dat zou anders moeten.

Een laatste voorbeeld van een mogelijk effectieve strategische culturele samenwerking tussen lidstaten zou de hulp bij de samenlevingsopbouw kunnen zijn in landen waar dat acuut nodig is. In Afghanistan bijvoorbeeld, waar de Unesco bij de culturele wederopbouw actief is. Daar zou een toegestoken hand van krachtig samenwerkende Europese lidstaten meer dan welkom zijn, of straks in (delen van) Irak.

Voor velen in de rest van de wereld is Europa een droom

De Europese droom

Als we ons in Europa op een goede manier willen verhouden met de landen buiten Europa, een passende rol willen spelen in de wereld, dan kan cultuur een brug slaan. We realiseren het ons niet zozeer in Europa zelf, maar voor velen in de rest van wereld is Europa een droom. De droom van een krachtige economische en sociaal rechtvaardige samenleving waarin humanitaire grondwaarden zoals mensenrechten, democratie en persoonlijke veiligheid hoog in het vaandel staan. Wij kennen eigenlijk alleen maar landen die niets liever zouden willen dan via toetreding deel uit te maken van de droom. Een droom die intussen gemakkelijk kan concurreren met de beroemde Amerikaanse droom, ook al vanwege het Europese uitgangspunt om deze droom niet met geweld aan anderen op te dringen, maar in plaats daarvan de dialoog te zoeken om deze waarden te verdedigen en uit te dragen. Die dialoog laat zich het beste via de cultuur voeren. Een Europees cultuurbeleid zou niet zozeer de dialoog met elkaar, maar die van elkaar met anderen tot doel moeten hebben.

Voor Nederland is een dergelijke benadering wel even wennen. In Nederland spraken we als het over internationaal cultuurbeleid gaat tot voor kort alleen over kunstintrinsieke zaken. Deze wel erg ver doorgeschoten vertaling van het Thorbecke-principe is met de laatste brief over het internationaal cultuurbeleid gelukkig wat genuanceerd, maar het is nog steeds zo dat in alle andere lidstaten van de EU een veel bredere definitie van cultuur wordt gehanteerd. Behalve over kunst gaat het dan ook over de geestelijke en culturele waarden die men in het buitenland wil uitdragen.

Maar dat niet alleen. Ook de doelstellingen van andere lidstaten zijn breder. Waar wij het tot voor kort alleen hadden over de vraag hoe we onze aanwezigheid binnen de internationale kunsttop kunnen versterken, gaat het in andere

George Lawson

is directeur van de Stichting
Internationale Culturele Activiteiten
SICA

landen veel vaker ook over politieke onderwerpen. Voor hen is de wereld van het internationale cultuurbeleid ook de wereld van het politiek idealisme, van de universele humanitaire waarden, van het geloof in de dialoog over culturele waarden. De wereld waar de actuele politieke wereldagenda van een land zijn vertaling vindt in cultuurpolitieke ideevorming en daaruit voortvloeiende internationale culturele activiteiten.

Geloofwaardiger, en waarschijnlijk ook effectiever dan op nationaal niveau mogelijk is, zou men op Europees niveau cultuur kunnen inzetten als middel tot overbrugging van de grote geopolitieke culturele verschillen die de stabiliteit in de wereld bedreigen.

Kracht, macht en militair machtsvertoon zijn onmisbaar, maar hebben hun beperkingen – dat hebben we inmiddels wel geleerd. De zogenoemde Baker-commissie heeft recent ten aanzien van het falen in Irak tot ieders verrassing vastgesteld dat de belangrijkste oorzaak daarvan lag in een volkomen onderschatting van de enorme cultuurverschillen.

Tot slot is het debat over de mogelijke toetreding van Turkije van groot belang voor de culturele dimensie van Europa. Wij van de cultuur

Cultuur kan geo- politieke ver- schillen over- bruggen

gaan er natuurlijk niet over, maar het gevoel leeft breed dat Europa moet honoreren dat een enorme staat met een overwegend islamitische bevolking erin slaagt een seculiere staat te blijven. De scheiding tussen religie en staat is immers een van de belangrijkste Europese beginselen. Om die scheiding in Turkije ook in de toekomst veilig te stellen, lijkt de verbinding met Europa de beste verzekeringspremie te zijn.

Nederland is niet het enige Europese land dat veel immigratie uit Turkije kent. Dat maakt dat wij in Europa soms met beelden zitten van de Turkse cultuur die gebaseerd zijn op de eerste generaties migranten – beelden die allang niet meer overeenkomen met het moderne Turkije. Culturele uitwisseling in een wat breder Europees verband kan Turkije cultureel dichterbij brengen, maar omgekeerd ook de Europese waarden zoals die besloten liggen in de cultuur zichtbaar maken in Turkije. Het vlaggenschip de Nieuwe Kerk in Amsterdam met zijn Istanbul-tentoonstelling en het wat kleinere schip Kulsan met zijn *Turkey now*-programma vormen tezamen met andere Amsterdamse ‘Turkije’-initiatieven een effectieve vloot in de nationale culturele dialoog. Hoe mooi zou het zijn geweest wanneer dit zich in verschillende Europese hoofdsteden tegelijk had afgespeeld!